

43
Med Den Högstlofwade Treenhighetenes Hielp.

Någre Anmärkingar

Wid

**Skrift = Träns Blante-
rande i Sinnland,**

Efter Wederbörandes Tilstådjelse /

Under

Oeconomiae PROFESSORENS, Kongl. Swenska Wet-
enskaps Academiens och Upsala Wetensk. Societ.

EDWARDIS /

Samt

Nu Warande ACAD. RECT.

Mr. PEHR KALMS

Inscende,

FOR PHILOSOPHISKA LUGEN-KAMMAREN

Utgifne / och allmän granskning Understålde i ÅBO A-
CADEMIES Öfre Sal / den 2. Martii. f. m. 1757.

Af

ELIAS NIBLING,

Österbotninge.

ÅBO, Tryckt hos Directören och Kongl. Boktr. i Stor-Före-
stendömet Finland, JACOB MERCKELL.

S. 1.

En någon inskt / eller åtminstone
smak äger för Trädgårds väsendet, kan
lätteligen sluta: det hvar och en, som
ledes af et moget wett och en flitig up-
märksamhet, får i detta natursens snille ym-
nigt tillfälle at utleta naturens hemligheter
til Skaparens ära, Öfwerhetens nöge och
stenst, Fäderneslandets nytta och Medborgarenas gagn.

Jag vågar mig ock at med skäl säga, det så syflor lära
öfvergå Trädgårds sköfelen i nöge, tåckhet och prydelighet. Ty
hwad kan hos våra utwärtens sinnen upwäcka större trögd och
mera ro på den gröna Floræ parck, än det ädla Pomonæ salt,
hwarest sielfwa Naturen är des Herres stora fullkomlighets
tolck?

Hwad Trädgårds sköfelen i vårt kära Finland angår, så
har den nog härtills blifwit estersatt; men wi förmode nu för
den blidare tider, sedan Nationen fått en bättre smak för alt
hwad gagneligt är.

Mit föremål är ej at i allmänhet skrifa om Trädgårds
sköfelen hos oss. Flere så wäl Ut- som Inlämningar hafwa
i sina

i sina lärda böcker, grundade på natur och erfarenhet, detta vackert afhandlat. Min affigt är endast, at korteligen på dessa blän uptefna Någre anmärkingar wid Frukt-träns planterande; wid hvilka jag wil förnämligast fästa min tanke på sådane trån, som tåla vårt Finsta Climat, och äro i synnerhet Äpel - Påron - Kersbärs - och Plommontrån.

Jag hoppas at detta mitt wälmenas upsåt warder benågit ansedt; samt utbeder mig derjämte den Gunst bewägne Råfarenens milda omdöme och uttydning til det bästa, om min swaga telning ej förmåt frambara en så mogen frukt som sig borde.

§. 2.

Sär man wil anskaffa trån til en stor och fruktbarande Trågård, är fuller det kortaste sättet at förskrifwa dem anten från Sverige eller utomlands ifrån, emedan här i Finnland inga så tillräckliga Trå-Scholar äro blifwit anlagde; men detta är ej så rådligt, emedan mångfaldig erfarenhet wist, at sådane med nog omkostnad införskaffade telningar, owane wid våra wintrar, inom så år til största delen gåt ut; aldrumäst äfwen tyra sådane, som hit komma antingen ifrån Tyskland eller de Södre orter af Sverige. Dock kan en, som har så råd, när en stor Trågård på en gång skal anläggas, köpa från Sverige 10. å 20. stycken af de bästa, unga, friska och stordiga Frukt-trån, at försöka, huru de uel Landsorten wela trivas och löna mödan, sedan de äro planterade.

Det säkraste sättet är, at förskaffa sig sådane trån, som blifwit från frön uprundne hemma i landet, eller, der sådane ej kunna erhållas, siels af frön updraga sådane, ehuru det fordrar något längre tid.

Härwid bör ock märkas, at om man har walet, at få anten gamla trån, som i många år burit frukt, eller unga, som allenast 1, 2. å 3. år frambrage den samma, man då håller

utväljer de sednare; man tycker wäl man winnet wid de förra; men mångfaldig erfarenhet har wist, at gamla omplanterade trån sällan taga sig wäl derester; twärt om öfwergå de unga dem in om så är både i ymnoghet af frukt, treshad och waraktighet.

Wid fröns utwäljande är åter at märka, det frön af inhämiska frukt-trån präfereras framför de utländska, hålft som de utländska äro mera finkota och ömtåliga; ty försarenheten wisar, det plantor upwårta anten af Inländska tråns frön, eller af främmande tråns eller örters frön, som dock blifwit mogna här hemma i landet, tåla mycket bättre wårt climac, än sådane, som gerad kommit ifrån utrikes warmare orter.

På samma sätt äro gemenligen de teningar af Inländska frön, som man sät från de mera til norr belägna Landskaper, mycket mera i stånd at hårda ut strånga wintrar, än de, som kommit från de Södrare Provincier i Riket.

Inga frön böra hämtas af omogne, illa smakande och af någon elak art, ei eller af för unga, för gamla, och wanstapeliga, utan at wälwårta, raka, i sin bästa styrcka warande, samt en wäl smakelig, behagelig och utwald frukt ägande trån; ty det är en ostridig sanning, at hwad i sin natur är fullkomligt, kan ej så allmánt alstra något ofullkomligt. Frön böra wara mogna, som bland annat rönes deras, at de siunka i watern: de frön, som flyta öfwanpå, duga intet.

Många tråns och örters frö hafwa den egenkap, at om de icke säs så snart de äro mogna, ligga de ofta öfwer et År i jorden innan de upkomma; hwarföre är bäst, sedan man utset et lägligt ställe til Plantsång, at sig detta arbete företaga, efter hwart och et fröslags art och lynne, på de af Året beqvåmlige tider. Äppel- och Påronkärnor, samt Kersbårs och Plommonstenar säs bäst samma höst de wuxit, ty då får man se dem första wår derester upkomma: hwilket annars gemenligen ej sker förr, än efter et Års förlopp, om med så
ningen

ningen til våren upskintes, så at de då ligga et helt År längre i jorden än eljes. Plommon- och Kersbärs kärnor sättas bäst, så snart man ätit köttet af dem; men om man nödgas uppskiuta med deras sättiande til våren, så conserveras de öfver vinteren merendels bäst i torr sand.

Sången, hvarpå de säs, bör vara så belägen, at den ligger öppen mot solen, hafver skiult på NW. N. och NO. sidorna, samt är ej roattu, sur: man kan väl och plantera frön på en sång midt i Trågårdens, utan sådant skiult mot de kalta vådren; men de spåda telningar plåga då ei så lätt kunna hårdas ut, om en mycket ihång vinter råkar infalla. Ju torr ländtare stället är, ju bättre plår det gemenligen vara för plantorne mot en stark köld om vinteren.

Jordmån bör bestå af god, fin och välbrukad svartmylla. Öbrunnen gödning duger ej, utan bör vara til jord förvandlad. Alla lefvande ogräs rötter böra nog vara derifrån rånfäde; och för all ting bör man tilse, at ej någon af quickrotens rötter är lämnad der kvar.

Sedan sången är färdig gjord, företages såningen. Bästa sättet tyckes vara, at så frön i rader; man drager med en rak klapp råta linier öfver sången, ungefär en span eller godt quarter emellan hvardera; i desse rader sättas kärnor eller stenar wid på 3. eller 4. tvärsinger ifrån hvarandra, samt 2. tvärsinger djupt, och öfverhöljes med mull. På nedsatta sticor utmärkes med Numer hwartt slag. Somliga plåga sedan öfvertäcka sångarna öfver vintern med tall- gran- eller enris; andra ej; bägge plåga lyckas; dock tyckes täckandet vara säkrare. Af fröns säende i rader har man den förmån, at man med en trågårdshacka kan drifligt rånfa emellan raderna; men fordras mera finck och warsamhet, när frön äro sådde utan ordning.

När plantorne om våren kommit up, böra de hela Som-
maren

våren igenom för all ting hållas fric från ogräs: ogräsets flitiga bortrensande är lika som desse spåda telningars halftvå lif; rånfsandet bör dock ske varsamt, at ej plantorne tillika upryckas.

I torcka böra de wätnas hwarannan, eller hwar tredje dag. Wätandet sker om aftnarna wid solens nedergång med watten, som af solen blifwit luumt giordt: genom rånfsandet och nödigt wätande befordras desse små tråns wäxt otroligen, at det är nöge se, huru de skynda sig.

Om hösten sent, sedan de sålt löfwen, och starkare froster insalla, är ganska nyttigt at man täcker öfwer deras rötter och nedersta delen af stammen med gran-eeen-eller tallris til en tvårt hands tjocklek, eller något mera; detta bör varsamt ske, at ej de spåda stammar skadas eller afbrytas. Mot strånga wintrar är det för desse klena trån en ganska stor hielp. Halm eller hö får man ingalunda bruka til täckande, ty det wore at låcka råttor och möß dit, som på kort tid skulle kunna ruinera ens hela Års arbete. De ris man täckt med lemnas at ligga qwar hela wintern tils wåren, då inga skadeliga froster mera förmodas.

På plansången hindrar man dem, at skiuta ut sidostott, utan böra de endast skiuta ut i längden.

Om Frukt-trån stå förlånge på den sången de blifwit sådda, skiuta de hiertrotten så diupt ned, at de sedan äro mycket finckote at ömsa; detsföre böra desse träplantor, alt som de skynda sig i wårten, ibland den andra, men gemenligen tredje wåren ester det de upkommit, uptagas och uti en så kallad Trä-schola inplanteras i råta linier i förbund, 4, 5 à 6. qwarter emellan hwarje planta. Börandes thenna Schola icke allenast wara belågen på et för Norden skylt och för solen öppet ställe, utan ock åga en lucker och med wäl brunnen in til mull aldeles förwandlad gödning tilred jord af samma bestaffenhet med den, i hwilken plantan upwuxit; dock är den den aldrabästa jord, för allehanda Frukt

Frukt-trån, som blifwit tillagad af torf från en ång, eller åkerrenar, lagd, åtminstone et År, at rutna, och til muld förwandlad, samt under rutningstiden blifwit ofta omrörd, på det den måtte få ur lusten draga allehanda til vegetation tienliga och nyttiga delar. Trå-Scholan bör ock ej altid wara på samma ställe, utan ibland ömsas til et annat; ty annors blir jorden der så asmattad, ehuru den ock med gödning omkagas, at trä-planterne hafwa mycket swårt at komma der fort och önskeligen triffas. Den bör ock ganska flitigt hållas fri från ogräs, som kan ske med en trågårds hacka, på det jorden ständigt måtte wara lucker och lös, samt ogräsen ej bortdraga födan och musten från plantorne, hwilket rånfande ansenligen bidrager til desse små tråns trefnad.

Uti Trå-Scholan upammas desse trån til den skapnad, man hålft åstundat. Om de twingas tätt tillsammans blifwa de högstammige. Bindas de tidigt wid raka kappor, blifwa de rakstammige, hwilket så wäl förstås om sten som kärnfrukt. Men dem man wil amma til Espaliers, böra sättas 6. tum widare från hwarandra, efter som den arten tidigt och straxt i början sig utbreda wil. Espaliers, i synnerhet af Äple-trån, äro både prydsamme och nyttige. Man tillåter träden ej i Trå-Scholan utskiuta några sidostätt, för än de blifwa $1\frac{1}{2}$ à 2. alnar höga, då man leranar dem frihet at grens sig, eller ock med toppens affkärande twingar dem dertil.

§. 3.

Sedan de små trån hafwa i tre års tid, eller mera, ale som man finner nödigt, i Trå-Scholan liksom utståt deras barnaår, kunna de utsättas på det ställe de beständigt skola komma at stå. Dock har man märckt, at om man flera gånger kan och får ömsa et frukt-trå, innan det sättes på sin beständiga plats, förbättras det ganska mycket til storleken, och

och wälsmakligheten af sin frukt. Ömsningen sker bäst om wä-
ren så snart kålan gått ur marken och näst före än de utslå lös.
Man kan wäl om hösten, sedan de fåt deras lös, omsätta
dem; men om en mycket sträng winter råkar straxt följa derpå,
gå de ofta ut.

När träan uptagas til omsättning, bör det warfamt ske, och
noga aftas at rötterna ej klyfwas; samt at så mycket jord, som
mögeligt är, qwarhållas wid roten: Hwarjämte man äfwen bör
wara angelägen, at hafwa roten så kort tid, som ske kan, ur
jorden. Fördens skull är nödigt, det ej flere träan på en gång up-
tagas, än man hinner wäl nedsätta. Men har man nödgats
taga flere up på en gång, än man så snart hinner sätta, bör
man sätta träden på et skuggit ställe, och kasta frisk jord öfwer
deras rötter, at de ej må torcka. Hafwa de uptagne träan blif-
wit förda lång wäg, och derigenom kommit at torcka, bör man
sätta deras rötter i kallt watten några timar at stå, innan man
sätter dem, at de måga upseiskas.

För de träan man om wärens årnar utsätta, bör man om
hösten förut upkasta gropar til ungefär 4. quarters diuplet, samt
 $2\frac{1}{2}$ ä 3. alnars widd, på det jorden i dem öfwer wintern af
luft, snö ic. må förbättras och för trädens rötter tienligare göras.
Om jordmån ej är torrländt af sig, så groparne ej bli så djupa,
ja då ibland ej öfwer et quarters diup, utan fyllas sedan med
jord på: ty frukt-träan, som komma at stå i wäta, bära obe-
lagelig frukt, och dö gemenligen efter så Ut bort. Bör man gro-
parna mycket diupa, som af en del wanligt är, så draga röt-
terna sig dit ned, hwadan de sedan få ringa eller ingen näring,
emedan jorden der nedre ej kan så tillsats af ny gödning och sö-
da: och der jordmån är lera, blifwa dese gropar en samlingsplats
för watten, som sikar sig dit, och står der at syra til en säker stuf-
dom, ja, en wäl dö för trädet.

I milen och fuktig wäderlek förättas ömsandet lyckeligast,
ty

ty de små rötter eller fibrer förtorka ej då så snart. Dock kan ej gierna förekommas, det en del af de finaste fibrer blifwa torre; hwilka man för all ting affår, ty annors förordsakas derigenom hos trädets rot förruelse. Wid samma tilfälle affåres hjertrotten, på det trädet må drifwas at slå ut sidrötter. Therjämte affåres alla skadda rötter tillika med dem, som förha hwarandra. I vågnåder, sedan jorden blifwit mycket wät och klibbig, är ej rådligit at omsätta trån; ty mussen är då så klibbig och sammanhängande, at den ej kan falla så wäl, som sig bör, omkring trädets rötter, utan gör ofta det då ömsade trädet sedan mycken skada.

Man är äfwen mycket nödig, at tilse stället, hwarest desse uptagne trån böra nedsättas. Det är fuller ej så nödigt at observera i hwad wädersstref det står förut, ty mångaldiga försök intyga, at ingen skilnad af wärde är deruti; för hända, det kan wara något litet hos mycket gamla trån. Men så bör man ej plantera dem på et sådant ställe, hwarest trån af samma slag woxit förut; til exempel man bör ej sätta et ungt Äpeltrå på samma ställe, det et gammalt Äpeltrå står förut: ei et Påröstrå, det Påröstrå förr varit: o. s. w. utan om et Äpeltrå gåt ut, kan man på samma ställe sätta et Pårö-Plommon eller Kersbårstrå, om jordmån är så tienlig, annors wil trädet ej wäl trifwas; men der man änteligen wil sätta et trå af samma slag i det förra utgångnas ställe, bör måste delen af den gamla jorden borttagas, och ny god jord föras i stället. Äfwen bör man märcka, at man ej ömsar trädet til den jordmån, som är sämre, än den trädet varit wan wid, ty då tager det sig sällan, utan bör man snarare så laga, at trädet kommer i bättre jordmån, och då är en säker om dess nögaftige trefnad.

Sedan man syt den förr omtalte höstetiden upkastade groppen med sådan god mull, som förr är bestrefwen, til den högd, at endast ungefär et quarter af groppen än är quar, sedan man mussen någorlunda, dock ej för hårdt, nederampat, sättes trädet derpå, sedan rötterna på förr omnämnde sätt blifwit affurna til at horizontaliter utspridas, fylles sedan med samma goda fina mull

både emellan och uppå rötterna, samt tillses at musslen wäl faller emellan och til rötterna; hwarföre man under fyllandet kan ibland med händernes hållande om stammen af trädet sakta sakta det samma, då jorden bättre sätter sig wid rötterne; man kan ock med foten sakta trycka den til et quarters högd, eller något mera, öfwer rötterne lagda musslen. Gropens diup bör, som sagt är, wara ungefär et quarter, då man sätter trädet, på det rötterna måga kunna löpa horizontaliter i svartmyllan at der få sin söda och näring. Sättes trädet diupare, så komma des rötter ej at löpa i svartmyllan och matjorden, utan under den samma, til ringa eller mindre nyttig söda för trädet: et träd, som kommer at stå diupare, än det bör, gifwer ganska litet frukt, och den samma ganska sent mogen.

När rötterna blifwit sålunda öfwertäcke med jord, watnas deröfwer sakta, at jorden desto bättre må sätta sig omkring dem.

Nödgas man plantera trån i en ganska hård jordmån, bör man näpveligen grafwa någon grop, utan uphöja dem med upkastad jord af en fin ren svartmylla, sådan man i gropen lägger, så högt ske kan, at deras rötter må löpa i den goda myllan och der taga sin tilbörliga näring. At solen med sin hetta ej må skada de nyss omsatta tråns rötter, och göra jorden öfwer dem torr, så bör den fina och goda jorden, som på dese omsatte tråns rötter lägges, täckas anten med särst koo-gödning, löf, upskuren gråsforf, (då rötterna wändas up och gråset ned,) gran-tall- eller eentis: dock tyckes bäst wara, at öfwerst lägges torf med nedwänd gråswall, och på den åter särst kodynga, som dock för all ting ej bör komma för nära stelswa stammen eller rötterna: fasten, som af regn drager sig ned genom jorden, gifwer ny styrka åt trädet. Omkring stammen lages som en dald, at wätuet wid råguandet eller watnandet ej må rinna bort, utan draga sig ned til rötterna.

Dese nyss omsatte trån fastbindet man emellan kappar, dock hwarfen för hårdt, eller at barken skadas, mot wädrens häfthet, som oröar trånas små utslagna rötter.

Ej eller försummas, at med tienligt solsumt wath wathna dem, i synnerhet i torefa, ja hela första sommaren så ofta man finner, at jorden på rötterna börjar blifwa torr; men det är ej nog, at wathna wid trädets rot, utan bidrager oförlifueligert til des vidare trefnad, at åfwen spruta wath öfwer quistarne och hela trädet. Dock bör måtteligheten ej förslömmas, så at de spåde rötter ej må genom för mycket wathnande rötas. Detta wathnande bör ske på samma tid af dagen, som förr är omordat. Somlige wilja lägga något slags dynga uti wathnet, hwar med träna wathnas, i tancka at mildra wathnet; men detta har man merendels funnit skadeligit för allehanda trån, när det blifwit mycket brakadt. Det är likt heta liqueurer för människans kropp, som i början tyckes gifwa kraft, men med tiden wises contrarium.

Om man kommer at omsätta anten något stort trä, eller ock et mindre, det man är ganska angelägen om, at det ej af omsättningen skal gå ut, så bidrager mer än mycket til förekommande deraf, at på södra sidan om trädet göra et skjul mot solen, anten af nedsatte afhugne löfrika trån, eller tall-ruster, då så lagas, at frukt-trädet kan hafwa solen til kl. 8, 9, å 10. f.m. men sedan stå i skugga, på det solen ej må för starkt drifwa det, at utdunsta den ringa saft det förinär ån updraga.

Nu wil jag nämna om huru tätt frukt-trån böra stå tilhopa: det är ganska skadeligit för frukt-trån, at stå nära til hwarandra; ty trån, som stå i trångsel och tätt til hwarandra, bära aldrig så riket frukt, hafwa ock aldrig sin frukt så behageligen färgad, aldrig så tidigt mogen, aldrig så wälsmakelig, som frukten på de trån, der luften kan frit circulara omkring dem, och der solens strålar hafwa fri tilgång til alla deras grenar, hwarigenom deras safter äro bättre präparerade, innan de flyta in i frukten. I Engeland, der dock solen om sommaren står högre, och wärmer mycket längre tid, lämnes sällan under 20. alnar emellan hwart Äple-trå; samma åfwen i Nya Swerige i America som dock ligger lika långt til söder som Madrie i Spanien, och 7. eller 8. alnar emellan hwart Kersbårstrå. Ei mindran dersöre, at de på desse orter hafwa så utwald frukt. Hos oss packar man nästan så många trån man kan i en Trädgård; dersöre hinna trån ofta ej blifwa halfwårte, innan de komma med grenarna tillsammans; och dersöre är ej at undra, om frukten är derefter, usel och osmakelig. Den minsta distance man med fog kan lämna emellan Äple-trån är, 10. å 12. alnar; emellan Påröntrån, 9. eller 10. alnar; emellan Kersbårs- och Blommontrån, 8. å 9. alnar; men bättre är, om man kan lämna någon större tynd.

Om man har et rart frukt-träd, det man får från de södre orter i Riket, och det man fruktar ej torde så väl uthärda stränga vintrar, bör man 1:0 plantera det på sådant ställe, der det har skul mot NW. N. och NO., men öppen sol på de andra kanter; 2:0 täcka deras rötter de första vintrar med gran-tall- eller cecis; 3:0 uti ju torrare och torr belägna jordmån de plantering sker, ju bättre: Frukt-trån planterade på våtaltiga ställen taga långt förr skada af starka vintrar, än på torrländtare. Af våre frukt-trån tåla Äple-trån våtare ställen än Pårön-trån; Kersbärs- och Plommon-trån twela hafwa högländt eller torr mark, om de annors skola triswas väl.

§. 4.

Dä Frukt-trån således äro planterade, böra de öfwen wid makt hållas; som utom annat sker genom ogräsets slitiga borttrånsande ifrån alla gångar och omkring de ensamme stående tråns rötter; såsom ock genom jordens warsamma upgräfwande årligen flere gångor omkring trädens rötter.

Om sommaren blifwer man ofta warse, huru en hop Insecter groa tråna, ja, göra dem stor skada, både då de stå i plantsång, Trä-Schoia och eljes: somlige af dese ohyror kunna ränsas bort med borsta, eller starkt Tobaks watten: somlige bortdriswas genom det kallt brunswatn sprutas flere gångor på dem. Med andre af dem har man större beswär. Herr Öfwerste Lieutenanten BOYE nämner i sin nu nyligen utgifne Hushålds bok om et sätt at hielpa Frukt-trån från et slags mask, som om wåren på tråna upåta både löf och blommor: nämligen, man tager et lakon, som legat öfwer något lit, och slåttar der med öfwer trädet, och släpar det öfwer alt på de yttersta qwistarne, då man med förundran skal få se, at masken inom 24. timmar är aldeles förswunnen; hwilket man lemnar i sitt wårde.

Om Frukt-tråns skärande, ympande, oculerande, inråttande til Espaliers, samt åtskillig annan årlig omlagning, m. m. tillåta min kringskurne tid och mitt, i Pæctols ström af den oblida lyckan mig tildelta bisera öde, icke at omorda, utan befälla mig, at lämna det til andra.

Wah! huru kan en planterare underlåta, at med wördnad årkänna en Allsmågtig Skapare, och utan förundran skåda Hans alwisa styrsel, enär han ser af mindre synliga ting, hwarjehanda kroppars tilwärt? ser huru all ting lyckas medelst naturens nogsamma ledsagande af konsten.

Store äro Dina under, den der på aktar hafwer lust deraf, HERRE,
Hwilken ware

Ewigt Lof och Pris!!!

